

ШЛЯХ АДРАДЖЭННЯ

Адраджэнне — гэта ідэалёгія *Беларускага Нацыянальна-Вызвольнага Руху*, які ставіў задачу вярнуць незалежнасць Беларусі і стварыць Беларускае нацыянальную дзяржаву. Пачатак гэтай ідэалёгіі сягае ў сярэдзіну XIX стагоддзя. Ён звязаны з творчай і грамадзкай дзейнасцю *Віцэнта Дуніна-Марцінкевіча* і потым — з паўстаннем пад кіраваннем *Кастуся Каліноўскага*.

Погляды і рух беларускага Адраджэння сфармавалі як сістэмная палітычная зьява ў самым пачатку XX-га стагоддзя, пасля стварэння беларускай палітычнай партыі Адраджэння, якой стала *Беларуская Сацыялістычная Грамада*. Беларускае Адраджэнне, асабліва пасля расейскай рэвалюцыі 1905 года, развівалася ў рэчывы палітычнага незалежніцкага руху і ў форме нацыянальна-культурнага асветніцтва.

***

Самым галоўным гістарычным вынікам беларускага Адраджэння было аб'яўленне незалежнасці Беларусі, арганізацыя Беларускай незалежнай дзяржавы і стварэнне дзяржаўнай улады (ворганаў кіравання). Першасны цыкл рэалізацыі нацыянальнай ідэі і сьвярджэння беларускай нацыі паспяхова адбыўся ў 1918 годзе. Наступным этапам павінна была стацца нацыянальная стабілізацыя Беларускай дзяржавы і беларускага грамадства. Гэтага якраз не дазволілі ажыццявіць абставіны. Дзяржаўнасць пад акупацыяй існавала ў вельмі дэфармаванай форме і, практычна, не развівалася, бо не было незалежнасці.

У першыя дзесяцігоддзі руска-бальшавіцкай акупацыі беларускае Адраджэнне было, практычна, разгромленае, а ягоныя дзеячы, ў большасці, — фізічна ліквідаваны. Адбывалася расправа зь беларускім народам, генацыд і знішчэнне, практыкаваліся пачварныя зьявы. Нават мову беларускую (фактычна, забароненую) імкнуліся разбурыць і перабарыць пад расейскую акупацыйнымі доктрымі.

У становішчы генацыду любая перамена, што адхіляла б прычыну генацыду, выглядала б лепшай. Такім парадоксам стала Другая Сусьветная вайна, зьмена акупацыі. Беларускі рух адраджэўцаў, перажываў прэрыяў уздыму, моладзь гатовая была змагацца за свабоду і незалежнасць Бацькаўшчыны. Але перспектывы барацьбы былі мрочнымі, бо ўсё вырашалі акупанты, і змагацца прыходзілася на два бакі. Беларусы не паспелі сабраць вялікай вайсковай сілы і заняць самастойнае месца ў тэатры ваенных дзеянняў. Але галоўным палітычным чыннікам для беларусаў, які вызначаў палітычныя паводзіны (асабліва ў канцы вайны) быў чыннік існавання Рады БНР, факт арганізацыі Беларускай дзяржаўнасці ў 1918 годзе і падтрымка ідэалёгіі нацыянальнай дзяржаўнасці.

У другой палове 40-х гадоў была адноўлена дзейнасць Рады БНР (якая часова прыпынілася пасля сьмерці Прэзідэнта *Васіля Захаркі*). Пытанне беларускай свабоды, незалежнасці і вызвалення з-пад камуна-савецкай акупацыі зноў паўстала на ўсю моц у сферы антысавецкай эміграцыйнай палітыкі. Прэсутнасць *Рады БНР* у пасьяваеннай палітыцы стала істотным чыннікам удзелу беларускіх эміграцыйных колаў у халоднай вайне з Савецкім саюзам.

Ідэі Беларускай дзяржаўнасці, свабоды і незалежнасці, дзяржаўныя сымвалы — *Бел-Чырвоны-Белы Сцяг, гэрб Пагоня і гімн („Мы выйдзем шчыльнымі радамі“)* — рэальна жылі толькі ў эмігранты. У падсавецкай Беларусі яны былі, практычна, поўнасьцю задушаны і не выходзілі на паверхню з глыбокага

падполля. Складвалася ўражанне, што беларуская нацыя ўжо не існуе, і ўсё грамадства ператворана ў савецкі канглямерат.

Аднак з крызісам камунізму, які пачаў інтэнсіўна працягвацца ў 80-х гадах, зноў узніклі ідэі беларускага Адраджэння, прывучым у форме, у распрацоўках, у ідэалах і сымвалах *Беларускай Народнай Рэспублікі*.

Гэта ёсць ілюстрацыя таго, што ідэі свабоды і незалежнасці — незьнішчальныя, бо зыходзяць з аб'ектыўнай неабходнасці развіцця нацыянальнага грамадства. Але істотна тое, што гэтыя ідэі былі ўжо сфармуляваныя, абгрунтаваныя і гістарычна рэалізаваныя, сталі чыннікам змаганьня супраць нацыянальнага ўціску і савецкай акупацыі. Новым беларускім адраджэнцам, новаму пакаленьню ўжо ня трэба было сьвярджаць тое, што сьцьверджана раней, абгрунтоўваць тое, што было абгрунтавана. За вяртанне дасягнутага трэба было змагацца, Беларускі Сцяг трэба было ўзняць, Беларускі гімн — сьпяваць. Але гэта ўсё ўжо было ўзана, гэта ўсё ўжо было.

Больш таго, дзякуючы стварэнню *Ўрада БНР* і аб'яўленню незалежнасці Беларусі, расейскія бальшавікі вымушаныя былі пагадзіцца на стварэнне марыянеткавай дзяржавы БССР з фіктыўным суверэнітэтам і самастойнасцю, але з рэальнымі ўрадавымі і ўпраўленчымі структурамі, якія былі, на сутнасці, каляніяльнай адміністрацыяй, але, тым ня менш, грамадства мела сістэму арганізацыі па ўзору дзяржаўнага кіравання. Гэта аблегчыла вяртанне незалежнасці (хоць і ўскладніла далейшыя дачыненні).

Такім чынам, за ўсімі паваротнымі момантамі нашай цяпершчыны на шляху да дзяржаўнай незалежнасці стаіць чыннік — *25 Сакавіка*, існаваньне *Рады БНР* і ідэалаў *Беларускай Народнай Рэспублікі*.

Ідэалы *БНР* застануцца істотнымі і актуальнымі заўсёды, пакуль будучь існаваць беларусы і дзяржава Беларусь. Бо Беларускае нацыянальнае дзяржава ёсць першасны і найвялікшы ідэал, які фармальна быў рэалізаваны ў 1918 годзе. Толькі валодаючы дзяржаўнай незалежнасцю і нацыянальнай свабодай можна было казаць пра ўсё астатняе: становішча чалавека, дэмакратыю, законы, культуру, асвету ды эканоміку. Ня будучы гаспадаром над сабой і ў сваім краі, народ ня можа рэалізаваць сваіх магчымасцяў; і ўсе размовы пра *наступнае* без дасягнення *першаснага* — нерэальныя.

Дзяржаўная незалежнасць і нацыянальная свабода ёсць першым пытаннем і саюзнай задачай ідэалёгіі Беларускага Адраджэння, сутнасцю Беларускай Нацыянальнай Ідэі.

Аднак галоўная задача Адраджэння не была да канца рэалізаваная ў беларускай палітыцы і, аднаведа, — слаба замацаваная ў грамадзкай сьведмасці народа ў той час, калі завяршаўся працэс утварэння нацыяў і нацыянальных дзяржаваў. Савецкая акупацыя і цяперашні ўнутрыны прарасейскі акупацыйны рэжым затармазілі развіццё і рэалізацыю тых працэсаў, якія закончыліся ў Эўропе ў першай чвэрці XX-га стагоддзя.

Але нацыя ня можа абмінуць заканмернасці і пераскочыць праз нейкі абавязковы этап развіцця. Таму доўга змагаючыся за свабоду і незалежнасць, кожнае новае пакаленьне беларусаў зноў і зноў звяртаецца да нацыянальных праблемаў Адраджэння, каб вырашыць задачы стогодовай даўніны.

Ня могочы абмінуць затармажанага і не завершанага раней, нацыя імкнецца дарабіць усё ў іншым часе, *разьвіваючыся паскорана*, узаўважваючы паспяшанае этапы і структуру праўдзівага

разьвіцця. Цяжкасьць абавязковага паскарэньня, якое разьвіваецца ў пазнейшым часе, заключаецца, перш за ўсё, у тым, што сусьветная супольнасьць, суседзі існуюць ужо ў іншым вымярэнні і вырашаюць іншыя грамадзкія задачы. У такіх умовах зьніжаецца міжнародная салідарнасьць з запозьненым нацыянальна-дэмакратычным рухам і, што найгоршае, — частка грамадства перастае разумець актуальнасьць духоўных праблемаў нацыі, імкнецца ўключыцца ў вырашэньне сучасных цывілізацыйных задачаў у чужой форме, не разумеючы, што вырашэць іх немагчыма, не зрабіўшы папярэдняга, не стварыўшы неабходных умоваў для разьвіцця нацыі.

прырытэнтнай у беларускай палітыцы. Толькі яна можа прывесці да рэалізацыі ідэі незалежнасьці, свабоды і дэмакратыі. Па-сапраўднаму толькі нацыянальнае Адраджэньне і ёсьць беларускай палітыкай. Усё астатняе — пачобнае, хоць можа і супадаць у нейкіх сфэрах і на нейкіх этапах зь беларускім Адраджэньнем.

***

На працягу больш чым стогадовай гісторыі беларускага Адраджэньня праціўнікі Беларускай дзяржавы і незалежнасьці ўсімі спосабамі змагаліся з нацыянальнай ідэяй. Канцэпцыяў

1989 год, 29 кастрычніка. Мітынг жалобы ў Курапатах.

Калі мы вернемся ў думках на 10 гадоў раней, то ўбачым, што з усіх нашых суседзяў, якія вызваліліся ад савецкай акупацыі (Польшча, Летува, Латвія, Расея, Украіна), Беларусь мела найлепшыя эканамічныя і патэнцыяльныя стартавыя магчымасьці. Прамаскоўская дыктатура, мафіянае і рэліктавае гаспадараньне заповолілі разьвіццё Беларусі, выклікалі страшэнныя страты. Цяпер у сістэме палітыкі, эканомікі, па ўзроўню сацыяльных прырытэнтаў і па жыцьцёвым узроўні Беларусь не стасуецца са сваімі суседзямі і нібы апусьцілася на дно глыбокай ямы. Але каб вылезьці з гэтай ямы, беларускае грамадства абавязкова павінна будзе вырашыць тыя нацыянальныя праблемы разьвіцця і арганізацыі нацыі, якія не ўдалося вырашыць у 1905-м, 1918-м, 1920-м, 1991-м гадах. Прыдзецца паскорана адрабіць тое, што не далося нам зрабіць сто гадоў таму. Такая ёсьць дыялектыка разьвіцця нацыянальнага грамадства і нацыянальнай ідэі.

Ідэалёгія беларускага Адраджэньня зьяўляецца

супрацьпастаўленьня было некалькі і рознага ўзроўню. Найбольш сур'ёзнымі і разбуральнымі былі канцэпцыі „заходнерусізму”, „савецкізму” 20-40-х гадоў і, пачынаючы з сярэдзіны 50-х і да канца СССР, — „савецкага інтэрнацыяналізму”. На заходніх землях Беларусі, захопленых Польшчай у 1921-1939-х гадах, узьнікла адзіная акупацыйная канцэпцыя паліяцыі беларускага насельніцтва.

Цяперашні прамаскоўскі рэжым ня мае вырабленай ідэалёгіі і праводзіць грубую палітыку задушэньня ўсяго беларускага, накіраваную ў канцовым выглядзе на ліквідацыю Беларускай дзяржавы і ўключэньне нашай нацыянальнай тэрыторыі ў склад Расіі.

Больш падступную і казуістычную сістэму змаганьня зь беларускім нацыянальным Адраджэньнем выставіў у Беларусі заходні лібэралізм. Гэта разрэкламаваная ў 90-х гадах лібэральная дактрына прырытэту правоў чалавека над нацыянальнай свабодай

і суверэнiтэтам народа. У цэлым, гэтая канцэпцыя мае шмат станоўчага і прыягальнага ў сваім зьмесьце, але, даведзеная лібраламі да абсурду, яна не вытрымлае крытыкі. І сапраўды, пра якія „правы чалавека“ можна гаварыць пад акупацыяй? Страціўшы незалежнасьць і свабоду, народ траціць і свае правы. Так што прыяргэт не ў „правах“, а ў незалежнасьці і свабодзе. Нічога няма ў беларускай палітыцы вышэйшага, важнейшага і разумнашага за народную ідэалёгію нацыянальнага Адраджэньня.

Пасья бамбаваньня Сэрбіі, Афганістану і здачы Чачэніі на зьнішчэньне расейскім дзяржаўным тэрарыстам, усе ўбачылі, што дактрына прыяргэтэту „правоў чалавека“ грэшыць дамогагіяй і без супраціву ўлігае палітычным інтарэсам вялікіх дзяржаваў.

Міжнародныя скраіні лібралізм у эканоміцы ставіцца варожа да нацыянальнага Адраджэньня, дзейнасьці хрысьціянскіх, народных, кансэрватыўных партыяў, якія стараюцца ўмацаваць нацыянальную дзяржаву, культуру, маральныя традыцыі і грамадзтва. Для міжнароднага фінанслага бізнэсу патрэбныя краіны бяз межаў і нацыянальных інтарэсаў, так званыя „адкрытае грамадзтва“, каб лёгка было ў яго праікнуць і падпарадкаваць эканоміку сваёй фінансавай сістэме. Нацыянальная дзяржава, краіна-айчына, якая грунтуецца на нацыянальнай ідэі, будзе супраціўляцца залежнасьці і захопу нацыянальнай эканомікі зьнештнім фінансавым капіталам. Таму заходні лібралізм змагаецца з нацыянальнымі рухамі і хрысьціянскай палітыкай, абапіраецца пры гэтым на касмапалітычную дактрыну „правоў чалавека“ ў сваіх інтарэсах.

Трэба сказаць, што ў лібральных партыях на Захадзе ніколі не зьбіраліся лепшыя людзі, хутчэй наадварот. Тым часам Эўропа цяпер моцна паружавела, практычна, усюды кіруюць сацыял-дэмакраты, сацыялісты, камуністы і ўвогуле — левыя. Гэта ёсьць спажаўчае асроддзе для лібралізму ў культуры, этыцы і маралі, што прыводзіць да маральнай дэграданцыі грамадства. Бо лібралізм у культуры і ў маральных дачыненнях разумее свабоду ў анархічным кіталце: як свабоду граху і скраіняга індывідуалізму, а правы чалавека трактуе як абрунтаваньне права на грэх. За ўсім гэтым стаіць даволі стракатая публіка (ад дзяржаўных дзеячоў і палітыкаў да асацыяльных элемэнтаў), але ўсіх іх аб'ядноўвае непрыкільнасьць да хрысьціянства і нацыянальных каштоўнасьцяў і, у большасьці, — да ўсялякай традыцыйнай маральнасьці.

У Беларусі гэтакі лібралізм мае пакуль што яшчэ непрыкметны, наносны і штучны характар, трымаецца, у асноўным, на фінансавай падтрымцы з Захаду. Але разбуральнае ўздзеянне ягонага амаральнага ўплыву на асобных людзей і шкода для беларускага Адраджэньня — ужо відавочныя.

***

Спробы размыць беларускае Адраджэньне, перарадзіць яго ці прыстасаваць да абслугоўваньня небеларускіх палітычных інтарэсаў назіраюцца пастанна як у Беларусі, гэтак і на эміграцыі. Можна адзначыць некалькі стэрэатыпаў у гэтай справе. Напрыклад: „трэба выступаць за незалежнасьць, але ня трэба змагацца за беларускую мову, бо шмат беларусаў гавораць па-расейску“. (Гэзіс, дарчы, тыпова агенгурны, калі ён гучыў у партыі Адраджэньня. Тэст на агента.) Ці яшчэ: „за незалежнасьць, але ня трэба выступаць супраць Расеі“; ці напрыклад: „трэба казаць тое, што людзі хочуць чуць і, калі патрэбна, то схлусіць, каб узяць уладу, а потым (узяўшы ўладу) прыводзіць сваю палітыку“. (Гэта, дарчы, таксама тэст: на інфантаўнасьці і палітычную няразв'язьнасць.) Альбо: „трэба аб'яднацца з намэнклятурай, з Кебічам“, ці: „супрацоўнічаць з Лукашэнкам“ (як прапанаваў адзін мой былы намеснік па БНФ у 1994 годзе, адразу пасья выбараў) і г.д.

Увесь гэты „інфантаўлізм“, „ідэяўлізм“ ды „прагматызм“ мы ўжо перажылі. Але гэта ня значыць, што такое не паўтараецца.

Апошнім разам прыходзіцца чуць, што традыцыйнае Адраджэньне, маўляў, базуюча на гісторыі, на мінулым, а трэба глядзець у будучыню, праграмаваць Адраджэньне наперад і г.д. (Амаль, як у будаўнікоў камунізму: каб пабудавач новае, трэба адмовіцца ад старога.) Стварэцца выгляд супярэчнасьці там, дзе яе не існуе. Дарчы, нацыянальная гісторыя (гэтак жа, як нацыянальная мова) ёсьць фундаментам і базай нацыянальнага Адраджэньня, прыяргэтэтам адраджэнскай палітыкі. Іншых прыкладаў у гісторыі адраджэньскіх рухаў не назіралася. Не было нават выключэньняў.

Аднак як бы ні ўскладнялася ці як бы ня горшала палітычнае становішча на Беларусі, у беларускага Адраджэньня ёсьць грунт, на які яго заўсёды можа стаць аб'ядоўваю нагамі. Гэты грунт — ідэалы *Беларускай Народнай Рэспублікі*. У 1988 годзе, калі ўтварыўся Беларускі Народны Фронт, акурат гэтак і адбылося. Фронт узяў нацыянальныя сымвалы *БНР* і, крок за крокам, ішоў у сваёй ідэалёгіі да незалежнасьці і суверэнiтэту, да дзяржаўнасьці беларускай мовы, да дэмакратыі і рынкавай эканомікі, да свабоды сумленьня і аўтакефальнасьці беларускіх канфэсіяў (разарваных раней чужымі і часовымі ўладамі па сваіх закаморках), да беларускага войска і беларускіх грошай, да праэўрапейскага шляху разьвіцьця.

Гэтыя палітычныя каштоўнасьці былі засвоеныя ў Народным Фронце і актыўнай часткай беларускага грамадства ўжо ў першыя два гады існаваньня БНФ. Як ні дзіўна, найдаўжэй засвойвалася пытаньне, якое павіна б было ўсьвядоміцца першым. Менавіта: што зьяўляецца прычынай нашай несвабоды і нацыянальных няшчасьяў? Адказ, зразумелы раней для кожнага беларускага адраджэнца, для кожнага актывіста *БНР*. Але ў постсваецкім грамадзтве ён высьяяваў на Беларусі амаль да сярэдзіны 90-х гадоў. І, дарчы, у гэтым найбольш выяўлялася саветызаванасьць, глыбокая дэфармаваньнасць беларускага грамадства. Зьяўленьне на вяршыні беларускай улады чалавека з антыбеларускімі поглядамі (што абсалютна неверагодна было б, скажам, у Польшчы ці Летуве), тут было дастаткова абумоўлена якраз разбуранасьцю нацыянальнай канцэпцыі народнага існаваньня, зьніжэньнем нацыянальнай годнасьці беларусаў, збочаным зьместам думак пасьясавецкай супольнасьці.

Бадай што толькі цяпер, калі палітыка рэжыму набыла выразна прарасейскія і антыбеларускія рысы, да шмат якіх беларусаў (у форме адкрыцця) стала зразумелай сутнасьць і роля расейскай шавіністычнай палітыкі, накіраванай супраць Беларусі. Да той пары, дакуль будзе існаваць вялікадзяржаўная Расея і яе імпрэска палітыка, датуль будзе ўзнікаць пагарза для беларускай незалежнасьці і для беларускага нацыянальнага існаваньня.

Эліты беларускага грамадства толькі цяпер пачынаюць набліжацца да ўсьвядамленьня гэтай простаі і галоўнай відавочнасьці, зразумелай больш чым сто гадоў таму яшчэ шляхоцкім замагам за свабоду. „Толькі тады, народзе, зажывееш ічыслава, калі маскала над табой ня будзе!“ — пісаў *Кастусь Каліноўскі*.

Прамаўляючы лапідарна, можна сказаць, што толькі тады ёсьць сэнс гаварыць пра свабоду, калі чалавек разумее, што ён несвабодны. Калі ж „у думках выхваляны зморны, ня знае, дзе пяць, дзе студзіць“ (*Янка Купала*), то змаганьне за незалежнасьць набыве кіталце бегу на месцы. Перш, чым змагацца, трэба навучыцца правільна думачы, каб барацьба мела сэнс і дасягала выніку. Таму нацыянальнае асьветніцтва мае цяпер найвялікшае значэньне. (І, дарчы, цяперашняя фронтаўская праграма *Беларуская Салідарнасьць*.)

Праз асьвету — да свабоды — вось лезунг усяго эўрапейскага нацыянальнага Адраджэньня ў XIX-м стагоддзі. Нам, беларусам, ня трэба думаць, што цяпер — XXI-е, і ўсе мы ўжо разумныя. Лепш хоць позна, але навучыцца таму, чаму некалі навучылася Эўропа, і чаго не навучыліся ў нас цэлыя пакаленьні, жыўчы пад савецкай акупацыяй.

Няма сэнсу беларусам ганарыцца пабочнымі ведамі, скажам, у электроніцы, у аканоніцы ці ў мастацтве, калі няма разуменьня галоўнага: што такое Бацькаўшчына, што такое нацыянальная мова і што ёсьць прычынай няшчасьця Бацькаўшчыны, дзе яе ворагі і дзе яе сябры. Без усведамленьня гэтых галоўных паняцьцяў, пабочныя веда беларуса, разам з яго талентамі, адукаванасьцю ды „прафэсарствам“, ня пойдучы яму ў карысьць. Ён будзе змушаны прадаць іх за бяспэка пад чужым рэжымам і пэўна ў галечы ды рабстве, так і не зразумейшы прычынаў.

Ня можна быць свабодным ад народа і незалежным ад нацыі, калі яна ў бядзе. Ня можна быць вольным ад краіны, калі яна церпіць.

* * *

Школай нацыянальнага асьветніцтва, крыніцай вялікіх і простых ведаў зьяўляецца гісторыя Беларускага Адраджэньня, дзе найбольш яркай старонкай ёсьць, ізноў жа, утварэньне *Беларускай Народнай Рэспублікі* і потым — змаганьне за яе ідэалы.

Беларускі рух быў моцны сваёй ідэявасьцю, якая вынікала з духовай элітарнасьці беларускага Адраджэньня. У гэтым — першасная характарыстыка беларускага адраджэнскага руху. Ён ня быў рухам масаў, хоць і абাপіраўся на ўвесь народ; прытым, на найбольш простыя дэмакратычныя пласты людзей, ідэалізаваў сялянства. Такі рух вымагаў ад ягоных актыўных асобаў, і асабліва ад кіраўнікоў, пасьвячэньня і ахвярнасьці. У гэтым — сакрэт сілы беларускага руху. Аднак чыньнік выбранасьці Беларускага Адраджэньня яшчэ не гарантаваў посьпеху. Мы назіралі неверагодныя палітычныя перамогі малымі сіламі ў складаных абставінах і потым — немагчымасьць рэалізаваць дасягнутае з-за слабасьці малых сілаў. Так было ў 1918-м, гэтак сталася ў 1991-м і 1994-м. Рыцарская вайна. Пэрманэнтная *Бітва над Воршы*.

Але гэта правільны, пэрспектыўны, надзейны, наш Беларускі шлях. Тое, што гэта так, пацвярджае, найперш, Слуцкі Збройны Чын у 1920 годзе, калі на абарону *Беларускай Народнай Рэспублікі* супраць большавікоў паўстаў, практычна, бяз зброі ўвесь Слуцкі павет. Яшчэ б пару гадоў незалежнага існаваньня *БНР* — і такой, як змагарная Слуцшына, была б уся Беларусь.

Другі прыклад адваротнага кішталту — 1999 год, калі ў асяроддзі

Беларускага Народнага Фронту група актывістаў публічна адмовілася ад нацыянальнай ідэі і стала на пазыцыі прагматызму, дэляруючы іншы, прагматычны, не ідэёвы шлях („нову хвалю“). Скончылася ўсё супрацоўніцтвам з камуна-савецкай намэнклятурай і поўным фіяска, палітычным паражэньнем і тупіком.

Іншага шляху ў нацыянальнага Адраджэньня, чым ідэявасьць нацыянальнага Адраджэньня, у беларускага руху не існуе.

Беларускае Адраджэньне церпіць на выдаткі запозьненасьці зьявы і паскоранасьці працэсу. Заўсёды не хапала крыху часу і сілы, каб рэалізаваць дасягнутае. Заўсёды замалы быў пэрыяд нацыянальнага асьветніцтва. Калі, напрыклад, гераічнымі высылкамі адраджэнцаў у чарговы раз дасягалася незалежнасьці і трэба было б будаваць дзяржаўнасьць, абыякава гэтай дзяржаўнасьці раптам пытаўся: „А зачэ́м гэ́та суверэніце́т?“ Тады прыходзіў гэтакі самы, як ён, алё чарговы акупант — і заграбаў уладу. Усё пачыналася спачатку.

Гэтае заганае кола (калі за геройскай перамогай ідзе абавязковая Страта пазыцыі) трэба разарваць. Цяперака, калі беларускае Адраджэньне і ўсе антырэжымныя групы пацярпелі паражэньне пасьля сілавой фальсіфікацыі прэзыдэнцкіх выбараў саўгасным рэжымам, мы ўсе павінны зьявіцца надзвычайную ўвагу на нацыянальнае асьветніцтва нашых людзей, і найперш — моладзі. Трэба рыхтаваць грунт для перамогі.

У асьветніцкай праграме дзейнасьці важна ўсё, што спрыяе ўмацаваньню нацыянальнай сьведамасьці беларуса і ўспрыяньню ім духоўных каштоўнасьцяў нацыі. Але тут істотна, каб не рабіць непатрэбшчыны, не прымаць пабочнага і негалоўнага — за галоўнае. Калі не прадугледзець прыярытэтаў, галоўных тэмаў і дзеяньняў, тады ўся асьветніцкая справа можа быць змарнаваная, стацца неэфэктыўнай і невыніковай.

Асьветніцтва мусіць быць адраджэнцкім. Тры пазыцыі найперш трэба ўсвядоміць кожнаму беларусу, каб яны сталі ягонай існасьцю: галоўны ідэал нацыі — незалежнасьць і свабода, галоўная прычына нацыянальнай бяды і несьвабоды — рускі імплэрыялізм, галоўная нацыянальная каштоўнасьць — беларуская мова. Бяз мовы нацыя не існуе.

Цяпер мусіць паўстаць пытаньне аб новых выбарах прэзыдэнта і адначасна — вясьцёся нацыянальна-асьветніцкая ды палітычная праца.

Асьветніцкая дзейнасьць у гэтым моманце і ў лепшым варыянце павінна стацца пакліканьнем для ўсіх адукаваных і сьведамых беларускіх інтэлектуалаў. Трэба дапамагчы сабе.

Такія акты, як *Беларуская Салідарнасьць* і *Грамадзянства БНР* (прыняцьце сымвалічнага грамадзянства БНР) маглі б найбольш паспрыць асьветніцкай задачы і вымогам часу, які не павінен быць змарнаваны.

Стагнацыя рэжыму, што сфальшаваў выбары, ня будзе трываць доўга. Праз нейкі час пачнуцца чарговыя зрухі і дрыжэньне асноў. Рэжым, які ня мае ніякіх ідэяў (хоць бы тыпу чучэ) і трымаецца толькі на Маскве, на старых савецкіх людзях ды страху, — такі рэжым ня мае ні будучыні, ні пэрспектывы.

Ужо цяпер Беларусь павінна рыхтавацца да распаду рэжымнай улады, каб свабодна парадзіць сабой, як найлепш.

***(Канфэрэнцыя:
ІДЭАЛЫ БНР І
АДРАДЖЭЊНЬНЕ
БЕЛАРУСІ. 84-я садовіна
незалежнасьці
Беларускай Народнай
Рэспублікі. 17 сакавіка
2002 г., г. Менск.
Беларускі Народны
Фронт „Адраджэньне“
і Кансэрватыўна-
Хрысьціянская
Партыя
— БНФ)***

Калёна беларускіх адраджэнцаў у Слуцку. 2000 год.

Фота Ул. Кераўнікава

1995 год. Беларускі Народны Фронт "Абрадэжыны". Фронтаўцы на радзіме Тадэвуша-Андрэя Касыцюшкі ў Мерачоўшчыне.